

Nakon "Zaključka" i sažetka na engleskom jeziku autor prilaže popis od preko četiri stotine bibliografskih jedinica i arhivskih izvora, koji su važno polazište mnogim budućim književnim i etnološkim istraživanjima ove vrste.

Antonija ZARADIJA KIŠ

Mirjana Detelić, Epski gradovi, Leksikon, Srpska akademija nauka i umetnosti, Balkanološki institut, Beograd, 2007., 693 str. (Posebna izdanja, 84)

Riječ je o iznimnom antropološko-poetičkom leksikonu o epskim gradovima s povijesnim i zemljopisnim podacima, koji utvrđuje kako je npr. Leđan doista bio stvaran grad te kako nitko tko se bavio Leđanom nije uzео u obzir popis stanovništva između dvaju ratova u Dalmaciji iznad Dubrovnika. *Leksikon* upozorava kako Leđana ima više te da pjesme ne moraju znati točnu predodžbu o tome koji je i gdje je grad o kojemu pjevaju (str. 238). Kao što u sâmoj zahvali autorica navodi, rad na temi *Epski gradovi* započeo je 1996. godine u Balkanološkom institutu SANU, a pritom su u okviru spomenutoga projekta nastale tri monografije: *Gradovi u hrišćanskoj i muslimanskoj usmenoj epici* (CD-izdanje, Beograd, 2004.), što su ga izradili Mirjana Detelić, Aleksandar Loma i Istok Pavlović, zatim knjiga *Beli grad. Poreklo epske formule i slovenskog toponima* (Beograd, 2006.) Mirjane Detelić i Marije Ilić te ovaj autoričin *Leksikon*, i to kao prvi u svojoj vrsti, jer nudi broj, vrstu i način prostiranja gradova u srpskoj i hrvatskoj usmenoj deseteračkoj epici i trebao bi popuniti sve praznine i slijepe pjege u proučavanju usmene književnosti, povijesti jezika, onomastike, etnolingvistike itd. Podsjetimo da je Mirjana Detelić, zajedno s Marijom Ilić, u knjizi *Beli grad. Poreklo epske formule i slovenskog toponima* (Beograd, 2006.) utvrdila kako se pridjev "bijeli" ponajviše vezuje uz *grad*, gdje su pokazale duboku arhaiku atribucije "beli/bijeli" uz "grad" i njezinu neraskidivu povezanost s epskim, asimetričnim desetercem, porijeklom iz praindoeuropske starine, te da je sintagma *belibijeli grad* i kao epska formula i kao slavenski toponim prežitak zaboravljenoga sakralnoga sadržaja.

Mirjana Detelić u uvodnoj studij *Leksikona* o epskim gradovima utvrđuje da je samo u epici, koja je ideološki označen žanr usmene poezije, grad koncipiran kao ljudsko naselje, kao središte vlasti i moći te se i država izjednačava s brojem i snagom svojih gradova. Naime, epika, kako nadalje u uvodnoj studiji autorica pojašnjava, uvijek brani svoje tri vrijednosti – vjeru, vladara i državu – i zbog toga je izrazito konzervativna. Tako su na području koji pokrivaju Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Srbija nastale dvije epske poezije – kršćanska i muslimanska sa zajedničkom poetikom, istim književnim oblikom i jednakom ideologijom, a pritom su dale dva epska modela grada. Naime, slika je grada u muslimanskoj epici, s obzirom na to da su Turci dolaskom na Balkan bili izrazito gradsko stanovništvo, oblikovana iznutra, a u kršćanskoj se poeziji, s obzirom na to da su kršćani nakon uspostavljanja turske vlasti uglavnom bili seosko stanovništvo, izvana.

Osim toga autorica napominje kako bi ovaj *Leksikon* o epskim gradovima mogao spriječiti nove zlorabe mitskih i epskih slojeva usmene tradicije. Njezinim riječima: "Poslednjih

desetak godina bili smo svjedoci te zloupotrebe u političke i anticivilizacijske svrhe, a njeni akteri su bili koliko laici, toliko i nedoučeni ili pogrešno naučeni stručnjaci" (str. 9). U okviru navedenoga autorica ističe propast gradova na brdima i to tzv. planskim rušenjem. Naime, mirovnim ugovorom pri preuzimanju srpskih gradova od Turaka 1876. godine utvrđeni gradovi na području Srbije bili su "planski" rušeni ili dizani u zrak kako bi se osigurao mir novouspostavljene srpsko-turske granice. Riječ je, dakle, o gradovima koji bi danas funkcionirali i kao povijesni spomenici i kao spomenici kulture prvoga reda. Tako je 1934. godine u zrak dignut i turski grad na Avali kraj Beograda, a koji je sagrađen u 15. stoljeću na mjestu srpskog srednjovjekovnog grada Žrnovana. Avala je, kao što je poznato, dignuta u zrak kako bi se napravilo mjesto za Meštrovićev *Spomenik neznanom junaku*. Pritom u bilješki autorica napominje kako je mirnodopsko rušenje grada na Avali bio izraz ondašnje vladarske ideologije: naime, Meštrović je bio dvorski kipar, a Beograd je 1934. bio prijestolnica Jugoslavije i nije više bilo prikladno da njegov simbol ima lokalno značenje i iz turskog doba.

U razgovoru za *Glas javnosti* (12. svibanj 2003.) Mirjana Detelić je izjavila kako joj se *Imenik poštanskih brojeva* upravo pokazao dragocjenim izvorom za spomenuto istraživanje, a, naravno, tu se kao i vrlo pomoćnik pojavio internet, jer, njezinim riječima, "Crnogorci sede u Australiji i zapisuju svaki katun. Sreća je što su svi epski ljudi, kod njih je sve najznačajnije i uopšte nema gradacije. Rokoč ima pet kuća, ali ga Crnogorci nisu preskočili".

Za korpus *Leksikona* autorica je odabrala deseteračke zbirke (što znači da nisu uključene bugarštice iz Bogišićeve zbirke) objavljene (osim *Erlangenskog rukopisa* iz 18. stoljeća) od polovice 19. stoljeća do kraja prvoga desetljeća 20. stoljeća na srpskom i hrvatskom govornom području (Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Srbija i Crna Gora). Kao dodatak *Leksikonu* objavljena je kompaktna ploča *Gradovi u hrišćanskoj i muslimanskoj usmenoj epici* (Beograd, 2004.), koja je isto tako prva u svojoj vrsti, a dodaje se *Leksikonu* kao komplementarno sredstvo za provjeru, npr. ekscerpcije pjesama. Inače se na ploči nalazi dvadesetjedna epska zbirka, a izostavljen je samo *Erlangenski rukopis* zbog problematične ortografije koja dosada još nije razriješena na zadovoljavajući način.

Dakle, povijest gradova je povijest ratova, vojna povijest je uvijek ostvarenje neke ideologije, pa tako autorica spominje i preimenovanje gradova u duhu kulta ličnosti – npr. Kardeljevo (Ploče), Rankovićevo (prije toga i danas Kraljevo; a izvorno je ime mjesta bilo Karanovac, prema njegovu prvom vlasniku i osnivaču) i tako dalje i tako bliže u prošlost. Tako u spomenutom razgovoru za *Glas javnosti* Mirjana Detelić podsjeća da se "smrt na kapiji", kao stalni epski motiv, najčešće ostvaruje kao "realno" zakucavanje nekoga kopljem za gradska vrata. Ipak, autorica utvrđuje da je povijest gradova jedno a epska priča o gradovima ostaje prije svega književnost jer, npr. u epskoj se stvarnosti Beograd uvijek vezuje za braću Jakšiće, iako oni u njemu nikad nisu vladali. Osim toga, već je u svojoj knjizi *Urok i nevesta: poetika epske formule* (Beograd, 1996.) autorica utvrdila kako o besmislenosti traženja istine, a prije svega povijesne istine, u epici svjedoče mnoge zapisane reakcije i pjevača i publike na razbijanje povijesnoga "modela" (npr. Kraljevića Marka kao jugoslavenskoga Superstara, kako ga atribuirao Ivo Žanić).

Sasvim je sigurno da će navedeni *Leksikon* epskih gradova, koji se pritom može smatrati vrlo detaljnom tablicom gradova s ojkonomima kao nosećim pojmovima, koji obrađuje čak 849 mjesta, s obzirom na to da je, kako ističe autorica, raspored epskoga svijeta velik – od Londona na zapadu do Azova na istoku i od Beča na sjeveru do Kaira na jugu, a na primjeru osam zbirki skupljenih u dvadesetdva toma (ukupno 1357 pjesama) epskih deseteračkih pjesama, te koji pored opće bibliografije i četiriju registara (I. Zemljopisna imena; II. Osobna imena; III. Imena naroda i država; IV. Registar pojmova) donosi i dva posebna priloga (1. Tablični prikaz atribucije uz epske ojkonime i 2. spomenutu kompaktnu ploču *Gradovi u hrišćanskoj i muslimanskoj usmenoj epici* iz 2004. godine), biti nezaobilazan priručnik u obradi epskoga materijala.

Suzana MARJANIĆ